

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1995 metai

VILNIUS **pradai** 1996

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1995

VILNIUS 1996

INSTITUT LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1995

VILNIUS 1996

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-22-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1996

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

GINTAUTAS ZABIELA, TOMAS BARANAUSKAS

DELTUVOS ŽEMĖ

Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpio krašto istorinė geografija menkai pažįstama. To priežastis yra labai skurdi šaltinių bazė bei specialių tyrinėjimų stoka. Visa tai tinka ir Rytų Lietuvoje buvusiai Deltuvos žemei. Istorikai jos vardą pradėjo minėti nuo XX a. pradžios. Lietuvos istorinėje geografijoje Deltuva įsitvirtino kaip palyginti nedidelė žemė su centru dabartiniame to paties pavadinimo miestelyje Ukmergės rajone¹. Pirmasis Deltuvos ribas nustatyti pabandė H. Łowmiański². Jo sudarytus žemėlapius gana greitai sukritikavo H. Paszkiewicz'ius³, bet vis dėlto istoriografijoje šie žemėlapiai kažkaip įsitvirtino. Pastaruoju metu juos truputį pako-reguoti pabandė O. Maksimaitienė⁴, bet jokių specialių tyrinėjimų bandant tiksliau apibrėžti Deltuvos žemės ribas ji neatliko. Šiame straipsnyje tai mėginama padaryti jungiant dviejų skirtingų šaltinių — istorijos bei archeologijos — duomenis. Autorių manymu, tik šis kelias gali tiksliausiai nustatyti Lietuvos apgyvendinimą iki XIV a., nors gautos išvados pirmiausia dėl specialių istorinių ir archeologinių tyrinėjimų trūkumo dar ilgai bus diskutinės.

XIII a. Deltuva rašytiniuose šaltiniuose paminėta du kartus. 1219 m. sudarant taikos sutartį tarp Voluinės kunigaikščių bei Lietuvos išvardijamas 21 Lietuvos kunigaikštis, tarp jų 4 iš Deltuvos: Juodkys, Pukeikis, Bikšys, Ligeikis⁵. Du paskutiniai kunigaikščiai dar kartą paminėti 1260 m. Mindaugo akte, kur kartu su kitais dviem kunigaikščiais (Stabiu ir Buniu) pavadinti Mindaugo „baronais ir giminaičiais“⁶. Juodkys gali būti siejamas su Juodikių (Juodikės) kaimu prie Videniškių⁷ arba su Juodkiškiais (Juotkiškiais) prie Ukmergės ir Lyduokių⁸. Šio kunigaikščio valdas lokalizuoti sunkiau, nes oikonimai su šaknimi „Juod-“ Lietuvoje plačiai paplitę⁹, be to, gali būti lengvai iškraipomi. Pavyzdžiui, dabartinių Kaišiadorių vietoje buvęs

Juodkonių kaimas dar vadintas Jatkonimis, Eitkonimis¹⁰. Įvairuoja ir šią šaknį turinčios pavardės¹¹. Dėl jų gausumo didėja tikimybė, kad abu minėti vietovardžiai gali būti vėlesnės kilmės. Pukeikį E. Gudavičius sieja su Buteikių piliakalniu prie Kurklių¹². Piliakalnis vėlyvas ir galėtų būti siejamas su Pukeikiu. Tačiau XVI—XVII a. šaltiniuose galima aptikti nemažai lietuviškų pavardžių su šaknimi „Puk-“¹³, tad priimtinesnė ši asmenvardžio forma. Oikonimas galėjo būti ir iškraipytas: žinomas atvejis, kuomet Puteika vadintas Būteika¹⁴. Bikšio vietovardžių atitikmenų Deltuvos teritorijoje nėra, o Ligeikį E. Gudavičius sieja su Likiškėmis prie Mindūnų (Molėtų r.)¹⁵. Tačiau ši vieta jau turi priklausyti Nalšios žemei, o pats vietovardis kilęs iš asmenvardžio su šaknimi „Lik-“¹⁶. Matyt, šių abiejų kunigaikščių valdų Deltuvoje lokalizacija yra ateities tyrinėjimų reikalas.

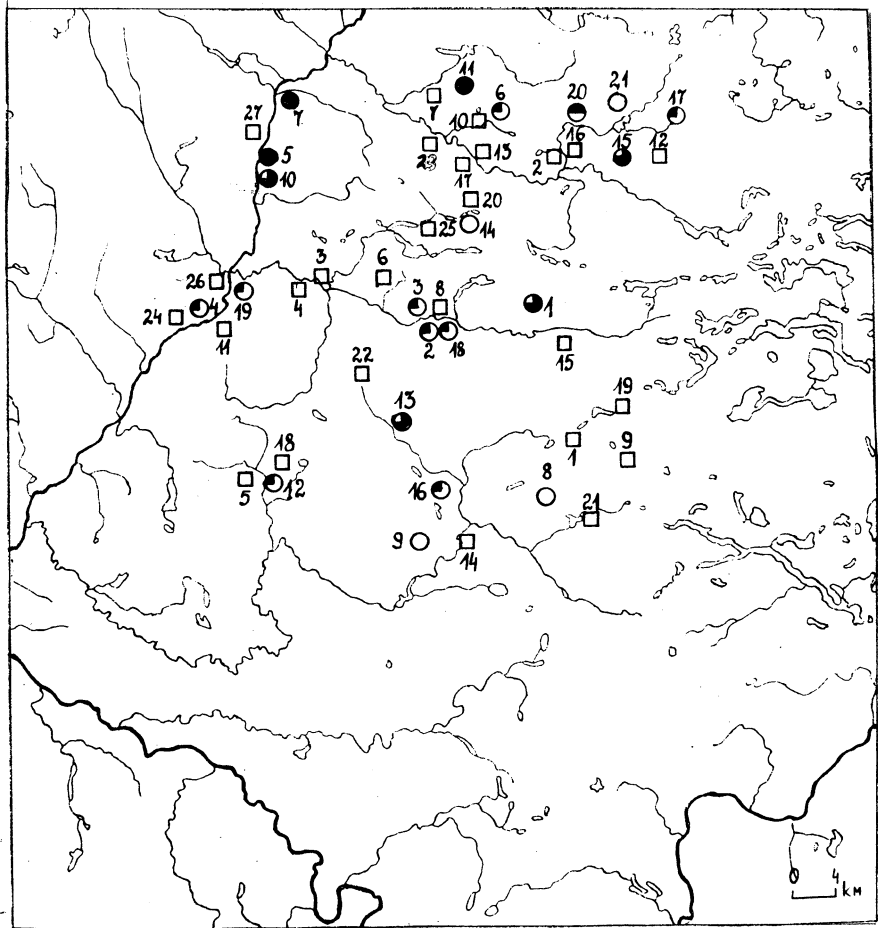
Atskira problema yra Mindaugo giminystė su Deltuvos kunigaikščiais. Mindaugas priklausė „vyresniųjų kunigaikščių“ giminei, kurios nariai išvardyti 1219 m. sutartį sudariusių kunigaikščių sąrašo pradžioje¹⁷. Deltuvos kunigaikščiai, nors 1260 m. akte ir vadinami Mindaugo „bendrakraujais“ (consanguinei)¹⁸, išvardyti tik sąrašo gale. Taigi jų giminystės ryšiai su Mindaugu nebuvo tokie reikšmingi, kaip tie, kurie siejo vyresnius kunigaikščius. Jie nepriklausė vyresniųjų kunigaikščių giminei — greičiausiai tai buvo giminystė moteriška linija. Be to, šie kunigaikščiai, matyt, buvo Mindaugo kartos atstovai, nes minimi šaltiniuose per visą Mindaugo gyvenimo laikotarpį. Taigi jie galėjo būti Mindaugo pusbroliai. Kad jie būtų buvę antros ar trečios eilės pusbroliai, tikimybė mažesnė, nes į tolimesnę giminystę pagal moterišką liniją vargu ar būtų atsižvelgiama. Jie negalėjo būti ir Mindaugo pusbroliai iš tėvo pusės, t.y. Mindaugo tetos vaikai, nes nebuvo broliai. Taigi greičiausiai jie buvo Mindaugo pusbroliai iš motinos pusės — jos brolių sūnūs. Kad Mindaugo tėvas galėjo būti vedęs Deltuvos kunigaikštę, netiesiogiai patvirtina ir vėlesnė istorinė tradicija, Mindaugo broliui Dausprungui priskirianti Ukmergės pilies įkūrimą Deltuvoje¹⁹.

Ties 1264 m. Hipatijaus metraštyje randame antrąją užuominą apie Deltuvą. Treniotą nužudžius, Mindaugo sūnus Vaišalgas (Vaišelga) grįžo į Lietuvą ir ėmė žudyti savo priešus. Pastarųjų buvo nemažai, nes teko kreiptis pagalbos į Voluinės kunigaikštį Vasilką, pripažįstant jį savo senjoru. Vasilkos ir jo broleño Švarno kariams atvykus į Lietuvą, Vaišalgas „susiruošė ir su didele jėga išžygiavo. Ir pradėjo imti pilis Deltuvoje ir Nalšioje, o pilis paėmęs ir savo priešus sumušęs, grįžo namo“²⁰. Pagrindinis opozicijos židinys buvo Nalšia²¹. Deltuvos kunigaikščiai tik dėjosi prie nalšėnų. Šis Deltuvos ir Nalšios sugretinimas leido H. Łowmiańskiui teigti, kad „čia Deltuva iškyla kaip stipri provincija, lygiavertė su Nalšia“²². Vargu ar taip buvo. Nalšia XIII a. minima net 8 kartus (1229—1268 m.)²³. Neseniai surastas airių rankraštis „Pasaulio aprašymo pradžia“, parašytas apie 1255 m. asmens, dalyvavusio

Mindaugo karūnacijoje, irgi išskiria tik Nalšią: „Minėtieji lietuviai (Lectau), jotvingiai (Jetuesi) ir nalšėnai (Nalsani) yra lengvai pakrikštijami, nes krikščioniškųjų auklių nuo pat vystyklų auklėjami“²⁴. Nalšia tikrai buvo didelė žemė, galbūt net žemių junginys²⁵. Ji apima beveik visą Rytų Lietuvą, išeidama į dabartinės Baltarusijos teritoriją.

Deltuvai lieka ne toks jau didelis plotas, esantis į vakarus nuo Nalšios. Tai dabartinių Molėtų rajono vakarinė, Anykščių rajono pietinė, Ukmergės rajono rytinė ir Širvintų rajono šiaurės rytinė dalys. Bendras šios žemės plotas, matyt, siekė apie 2000 km². Aiškiausios Deltuvos ribos šiaurės vakarinėje pusėje. Čia ir pats Deltuvos miestelis, kurio pavadinimas liudija buvus paribį²⁶, ir skirtingų archeologinių kultūrų riba. Nuo Šventosios į šiaurės vakarus Rytų Lietuvos pilkapius keičia plokštiniai kapinynai su degintais žmonių bei nedegintais žirgų palaidojimais²⁷. Analogiška situacija ir šiaurėje, kur šie kapinynai išplitę mažiausiai iki dabartinių Kavarsko apylinkių²⁸. Kitur ribos pagal archeologines kultūras neišsiskiria, nes Deltuva susiformavo tos pačios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros pagrindu. Šiaurės rytuose ir rytuose Deltuva ribojasi su Nalšia, tačiau ši riba tėra siaura neapgyventa juosta, einanti daugiausia Žeimenos ir Šventosios takoskyra rytuose bei Virintos ir Anykštos takoskyra šiaurės rytuose. Pastaroji riba yra neaiškiausia, tačiau atrodo, kad rytinė dabartinių Anykščių rajono bei vakarinė Utenos rajono dalys visgi priklausė Nalšiai²⁹. Ryškesnė riba yra pietuose ir pietvakariuose. Tai iki 20 km pločio neapgyventas ruožas, besitęsiantis dabartinio Širvintų rajono pietine bei centrine dalimi. Greičiausiai tai yra sena tarpentinė dykra, nes šiame ruože nėra jokių geležies amžiaus archeologijos paminklų. Tokių dykrų pasitaiko visoje baltų teritorijoje³⁰. Atrodo, kad II tūkstantmečio pradžioje Deltuvos pietinė riba buvo šventas miškas. Apie jo buvimą byloja kai kurie šaltiniai. J. Dluogošas nurodo, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas „buvo sudegintas ant laužo miške, vadinamame Kokiveithus, netoli Maišiagalos pilies ir gyvenvietės“³¹. Lietuvos metraščių legendinėje dalyje sakoma, kad buvęs kunigaikštis Kukovaitis, kuris palaidotas „ant vieno kalno prie Šventosios upės netoli Deltuvos“. Iš jo vardo ir kildinamas miško pavadinimas³². Iš tradicijos ši vieta siejama su Baraučiznos senkapio, esančiu netoli Šventosios ir Armonos santakos³³. Abi vietos yra kaip tik spėjamo šventojo miško pakraščiuose.

Apibrėžus Deltuvos žemės ribas, galima bandyti pasiaiškinti jos struktūrą. Patikimiausiai tai galima padaryti vieninteliu būdu — kartografavus II tūkstantmečio pradžios archeologinius paminklus. Deltuvoje, kaip ir Nalšioje, tokie paminklai yra dviejų rūšių: piliakalniai ir pilkapynai (pav. 1). Abi grupės II tūkstantmečio pradžia galima apytiksliai datuoti iš išvaizdos. Šio laiko piliakalniais būdingi stiprūs įtvirtinimai³⁴, pilkapiams — griovys aplink sampilą³⁵. Vėlyvųjų piliakalnių Deltuvoje

PILKĀPIAI ○ <math>< 40</math> ● 40-50 ● 51-50 ● 51-100 ● >100 PILIAKALNIAI □

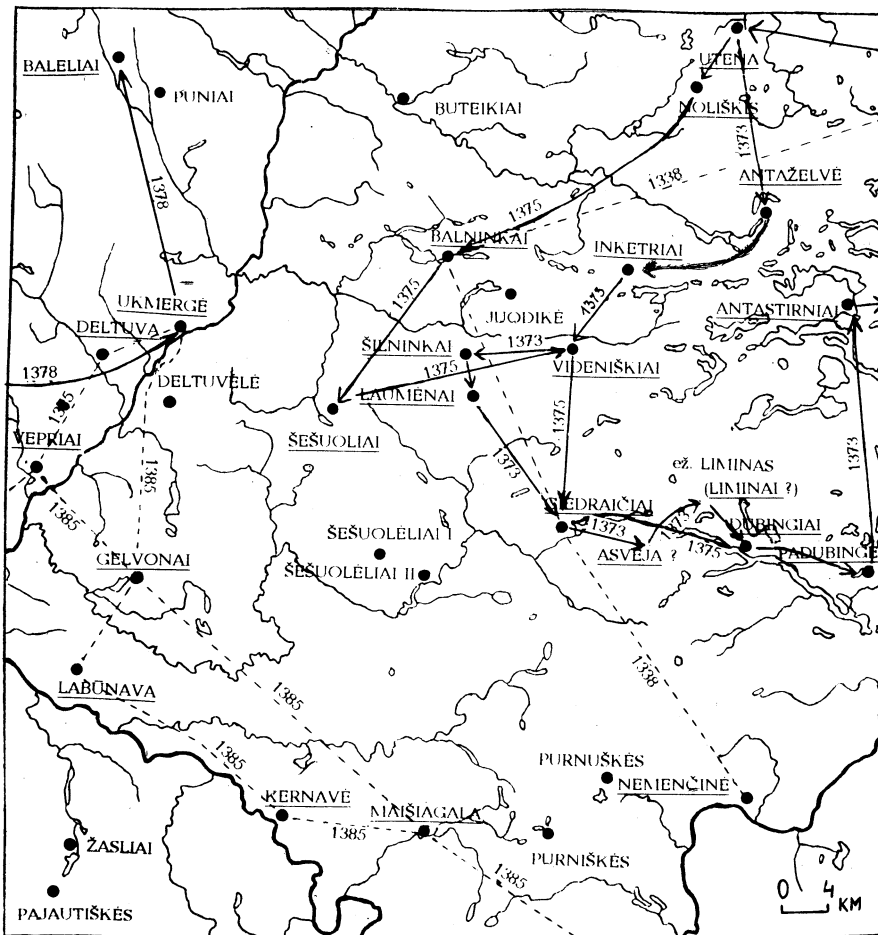
Pav. 1. Deltuvos žemės II tūkstantmečio pradžios archeologiniai paminklai. Pilkapynai: 1 — Baltadvaris, 2 — Bliūdašilis, 3 — Daubariškiai, 4 — Dukstyna, 5 — Jakšiškis, 6 — Janonys, 7 — Judinys, 8 — Karužalaukis, 9 — Kiemeliai, 10 — Knitiškės, 11 — Kurkliai, 12 — Parija, 13 — Pašilė, 14 — Perkaliai, 15 — Piešiškės, 16 — Rubikonys, 17 — Skudutiškis, 18 — Šilninkai, 19 — Vaisgėliškis, 20 — Vastapai, 21 — Žibėčiai; piliakalniai: 1 — Ambraziškiai, 2 — Antakščiai, 3 — Antatilčiai-1, 4 — Antatilčiai-2, 5 — Bartkūnai, 6 — Berzgainiai, 7 — Buteikiai, 8 — Daubariškiai, 9 — Didžio-kai, 10 — Janonys, 11 — Juodausiai, 12 — Karališkiai, 13 — Klabiniai, 14 — Laužiškis, 15 — Liesėnai, 16 — Maišiakulė, 17 — Paraudinė, 18 — Parija, 19 — Pazadvorija, 20 — Perkaliai, 21 — Piliakiemiai, 22 — Pilonys, 23 — Trakiniai, 24 — Ukmergė, 25 — Varguliai, 26 — Zujai, 27 — Žiogai

priskaičiuota 27, pilkapynų — 21. Kitų rūšių archeologijos paminklų iš šio laikotarpio arba nežinome, arba jų datavimas abejotinas. Jei abiejų rūšių paminklus pažymėtume žemėlapyje, gerai matytume jų išsidėstymą grupėmis. Išsiskiria mažiausiai 8 tokios grupės, kurias galima sieti su senųjų valsčių vietomis. Paprastai tai 2—3 piliakalniai ir tiek pat pilkapynų, išsidėsčiusių 100 km² plote. Pilkapynų, kaip ir pačių sampilų juose, skaičius Deltuvoje yra gerokai mažesnis už buvusį tikrovėje, nes intensyvi žemdirbystė per amžius bus sunaikinusi ne vieną pilkapyną ar pilkapi. Didžiausio Judinio pilkapyno pilkapių skaičius nesiekia 200, o ir nemaža dalis tų pačių pilkapių yra dar iš I tūkstantmečio antros pusės. Piliakalniai šiuo atžvilgiu nukentėjo mažiau. Kadangi senovės paminklų nykimo procesas buvo stichinis, išlikusi jų dalis yra statistiškai patikima, norint rekonstruoti visumą.

Pagal bendrą valsčių išsidėstymą Deltuvos žemės centras pradžioje turėjo būti Siesarties vidurupyje buvęs valsčius. 1373 m. Livonijos ordino žygio aprašyme čia minimos mažiausiai dvi vietovės: Šilninkai (Silnike) bei Videniškiei (Videniske)³⁶, 1375 m. — vėl Videniškiei (Videniske)³⁷ (pav. 2). Abi vietovės žinomos ir dabar, XIII—XIV a. jų vietos identifikuojamos nesunkiai. Šilninkuose yra vėlyvas pilkapynas³⁸, o Videniškius reikia sieti su greta dabartinio miestelio esančiu irgi vėlyvu Liesėnų (Bendrių) piliakalniu³⁹. XIV a. Deltuva kaip žemė jau suirusi, jos struktūra pasikeitusi, tad žinomos vietovės rodo arba buvusio apgyvendinimo relikтус, arba naujai susiformavusias struktūras. Analizuojant Deltuvos žemės valsčius, svarbi pirmoji prielaida, ypač archeologijos paminklais paremtais atvejais. Siesarties vidurupyje buvusiam valsčiui greičiausiai reikia skirti ir 1373 m. minimus Laumėnus (Loumene)⁴⁰. Iš turimų duomenų nustatyti istorinį šio valsčiaus vardą neįmanoma, tad jį reikėtų vadinti Siesarties valsčiumi. Atrodo, kad jo centras buvo dabartinės Želvos apylinkėse. Konkretus piliakalnis būtų Berzgainiai. 1933 m. jį truputį tyrinėjo P. Tarasenko. Nors II tūkstantmečio radinių nerasta, tačiau piliakalnis neabejotinai yra vėlyvas⁴¹.

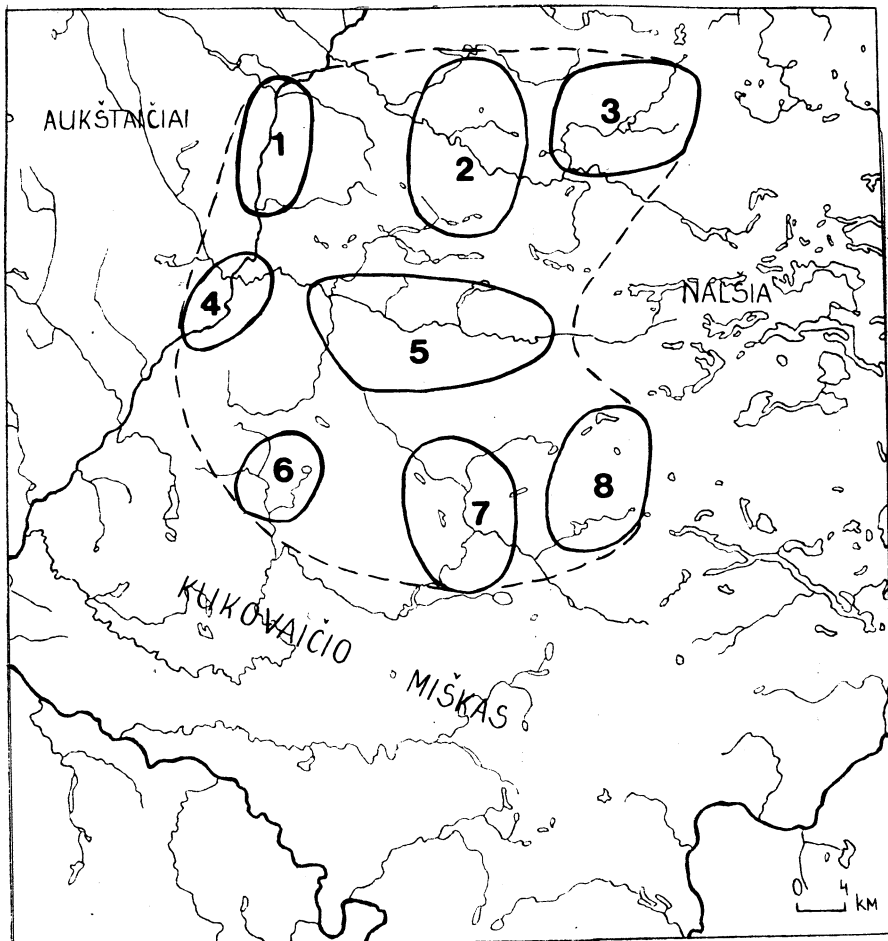
Į vakarus nuo Siesarties valsčiaus yra Vilkmargės valsčius su vėlesniu centru Ukmergėje (pav. 3). Priešingai įsigalėjusiai nuomonei, XIII a. rašytiniai šaltiniai Ukmergės nemini. Tuo tarpu XIV a. ji paminėta mažiausiai 13 kartų. Pirmasis patikimas Ukmergės paminėjimas yra iš 1333 m.⁴² XIV a. antroje pusėje minimi 7 Ukmergės puolimai. Turbūt tuomet ir susiformavo Deltuvos valsčius (Lande Dewilto) palei to paties pavadinimo gyvenvietę. Jis minimas 1385 m. kryžiuočių kelių aprašymuose⁴³. Ankstesnis valsčiaus centras buvo kiek aukščiau Ukmergės palei Šventąją. Čia išliko bent keli piliakalniai ir pilkapynai.

Mažai žinių yra apie tris šiaurinius Deltuvos valsčius. Juos apytiksliai lokalizuoja tik archeologijos paminklai, tad ir vadinti juos tenka pagal geografinius pavadinimai-

Pav. 2. Deltuvos žemė ir aplinkinės teritorijos pagal rašytinius šaltinius (pabrauktos vietovės minimos XIV a. šaltiniuose)

mus. Vakarinis valsčius greičiausiai vadintinas Šventosios valsčiumi, nes visi jo paminklai glaudžiasi prie šios upės. Vidurinis valsčius pagal didelį pilkapyną pavadintas Kurklių valsčiumi. Tam tarsi neprieštarautų ir kiek vėlesni istoriniai duomenys — iki XVI a. žinomas Kurklių pavietas. 1338 ir 1375 m. pietinėje šio valsčiaus dalyje minimi Balninkai (Balnike)⁴⁴. Jie, matyt, iškilo irgi XIV a. Rytinį valsčių tenka vadinti Alantos valsčiumi.

Pav. 3. Deltuvos žemės valsčiai: 1 — Šventoji, 2 — Kurkliai, 3 — Alanta, 4 — Vilksmergė, 5 — Siesartis, 6 — Bartkūnai, 7 — Širvinta, 8 — Giedraičiai

Pietinių valsčių pavadinimai irgi neiškūs, nors čia 1375 m. minimi Šešuoliai (Sessolen)⁴⁵. Neaišku, ar vieną šių valsčių būtų galima įvardyti Šešuoliais. Šešuolėlių yra ir netoli Širvintos, kas rodytų, kad su Šešuoliais kažkada buvo susijusi nemaža teritorija. Tačiau Šešuoliai irgi atrodo yra vėlesnis nei XIII a. darinys. Tad abu pietiniai valsčiai taip pat įvardyti pagal geografinius pavadinimus: Bartkūnų bei Širvintos. Pietrytinis Deltuvos valsčius yra Giedraičiai. Jie XIV a. minimi net

tris kartus (1338 m. — Keterayche, 1373 m. — Gedereythe, 1375 m. — Gedereyten), matyt, todėl, kad buvo svarbių kelių sankryžoje. Iš šių apylinkių kildinama sena kunigaikščių Giedraičių giminė⁴⁶, čia minimas ir pirmasis pusiau istorinis Giedraitis-Daumantas⁴⁷.

Deltuvos žemė yra palyginti vėlyvas darinys, susikūręs ko gero XI amžiuje. Šiuo laikotarpiu Lietuvos ūkiniame ir socialiniame gyvenime matomos didelės permainos. Rytų Lietuvoje kyla pilys, kurios tampa politinės valdžios centrais, labai pagilėja socialinė diferenciacija⁴⁸. Suaktyvėja Lietuvos ir Rusios kontaktai. Rusų metraščiai pirmą kartą prabyla apie didžiųjų kunigaikščių žygius į Jotvą (983 m., 1038 m.) ir Lietuvą (1040 m., galbūt, ir 1044 m.). Dėl šių žygių padarinių Lietuva patenka į Rusios priklausomybę ir moka jai duoklę⁴⁹. Kaimynų antpuoliai turėjo skatinti konsolidacinius procesus, juo labiau kad dėl suintensyvėjusių kontaktų atsivėrė keliai ir Rusios civilizacijos įtakai. Deltuvos susiformavimui galėjo turėti įtakos ir karingų aukštaičių kaimynystė, nes piliakalnių gausa Deltuvoje vargu ar gali būti paaiškinta vien Rusios antpuolių baime. Su pilių atsiradimu turbūt reikia sieti ir ankstyvųjų valstybių susiformavimą Lietuvos teritorijoje. Valstybė yra specializuotas visuomenės valdymo institutas⁵⁰, o pilys jau laikytinos tokios specializuotos valdžios centrais. Taigi Deltuva, matyt, buvo vienas iš ankstyvųjų valstybinių junginių, iš kurių vėliau kūrėsi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Patekusi į jos sudėtį, Deltuva dar kurį laiką gyvavo kaip atskiras vienetas, o XIII a. pabaigoje sunyko, užleisdama vietą naujoms valsčių struktūroms.

Pabaigoje keletas žodžių apie patį Deltuvos pavadinimą. Ilgą laiką buvo manoma, kad žodis „Deltuva“ yra autentiškas ir archaiškas, nors jo kilmė ir buvo neaiški⁵¹. Ši forma įsigalėjo ir istoriografijoje. Tuo tarpu rašytiniai šaltiniai iki pat XIX a. fiksuoja kamienu „Dėviltav-“ įvairius variantus. Kalbiniu atžvilgiu problemą išsprendė A. Vanagas, įrodęs, kad ši lietuvių žemė turėjusi vadintis Dėviltava⁵². Šiame straipsnyje visur paliktas įprastas ir istoriografijoje įsigalėjęs pavadinimas, nors ateityje, matyt, būtų tikslinga žemę vadinti Dėviltava.

¹ A. Miškinis, K. Misius. Deltuva, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, V., 1985, t. 1, p. 407.

² H. Łowmiański, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, Wilno, 1932, t. 2, s. 113.

³ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, Warszawa, 1933, t. 1, s. 84—85.

⁴ O. Maksimaitienė, *Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai*, V., 1991, p. 19.

⁵ Ипатьевская летопись, *Полное собрание русских летописей*, Санкт Петербург, 1908, т. 2, с. 736.

⁶ *Preussisches Urkundenbuch*, Königsberg, 1909, B. 1, H. 2, S. 93.

⁷ E. Gudavičius, Bandyamas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas, *LTSR MA darbai, A serija* (toliau — MADA), t. 3, 1984, p. 72—73.

⁸ *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, V., 1976, d. 2, p. 110.

- ⁹ Ten pat, p. 109—111.
- ¹⁰ V. Gaižauskaitė, Kaišiadorys, *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 10, p. 45; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, Boston, 1964, t. 1, p. 493.
- ¹¹ *Lietuvių pavardžių žodynas*, V., 1985, t. 1, p. 836—837, 850—851, 857—859; V. Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*, V., 1993, t. 2, p. 33.
- ¹² E. Gudavičius, *Bandymas...*, p. 72—73.
- ¹³ Z. Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika*, V., 1977, p. 185; V. Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII—XVIII a.*, V., 1991, p. 25, 226, 232, 238, 247.
- ¹⁴ *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1, p. 542.
- ¹⁵ E. Gudavičius, *Bandymas...*, p. 72—73.
- ¹⁶ *Lietuvių pavardžių žodynas*, V., 1989, t. 2, p. 79.
- ¹⁷ T. Baranauskas, Kada susivienijo Lietuva?, *Voruta*, 1995, nr. 25—27, p. 11.
- ¹⁸ *Preussisches Urkundenbuch*. B. 1, H. 2, 1909, S. 93.
- ¹⁹ Хроника Быховца, *Полное собрание русских летописей*, Москва, 1975, т. 32, с. 129; M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska. Zmódzka i wszyskiej Rusi*, Warszawa, 1846, t. 1, s. 85.
- ²⁰ *Ипатьевская летопись*, 1908, т. 2, с. 863.
- ²¹ A. Dubonis, Daumantas: nuodėmė ir šventas gyvenimas, *Naujasis židinys*, 1994, nr. 5, p. 52—53.
- ²² H. Łowmiański, *min. veik.*, s. 111.
- ²³ *Livländische Reimchronik*, Paderborn, 1976, S. 42 (v. 1803—1805), 77 (v. 3319, 3325) (1229 ir 1250 m.); *Ипатьевская...* 1908, т. 2, с. 846, 859, 863 (1258, 1262 ir 1264 m.); M. Perlbach, *Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives in der Fürstlich-Czarторыskischen Bibliothek zu Krakau. Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, Riga, 1881, B. 13, S. 18 (1268 m.); išnašos 6 ir 24 (1260 ir 1253 m.).
- ²⁴ S. Samalavičius, S. Abramauskas, Naujas XIII a. šaltinis apie baltus, *Kultūros barai*, 1984, nr. 6, p. 63—64.
- ²⁵ G. Zabiela, Našlia Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse, *Rytų Lietuva: Istorija, kultūra, kalba*, V., 1992, p. 15, 17.
- ²⁶ E. Gudavičius, Dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko, *MADA*, 1983, t. 2, p. 61—62.
- ²⁷ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (toliau — LTSR AA), V., 1977, t. 3, p. 15.
- ²⁸ V. Urbanavičius, Piktagalio senkapis, *MADA*, 1972, t. 1, p. 92.
- ²⁹ T. Baranauskas, Praeities pėdsakai Anykščių krašto vietovardžiuose, *Anykščiai: Krašto kultūros istorijos puslapiai*, 1995, nr. 9, p. 19—20.
- ³⁰ V. Šimėnas, Vakarų Lietuvos tarpgentinės teritorijos, *Aktualūs kultūros paminklų tyrinėjimų uždaviniai*, V., 1988, p. 41—46; V. Žulkus, Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje, *Vakarų baltų archeologija ir istorija*, Klaipėda, 1989, p. 109—112.
- ³¹ J. Długosz, *Opera omnia*, Cracovia, 1867, t. 12, p. 472.
- ³² Летописи Белорусско-литовские, *Полное собрание русских летописей*, Москва, 1980, т. 35, с. 91-92, 130, 148, 176.
- ³³ *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego*, Warszawa, 1850, s. 271.
- ³⁴ G. Zabiela, *Lietuvos medinės pilyys*, V., 1995, p. 72.
- ³⁵ *LTSR AA*, 1977, t. 3, p. 12.
- ³⁶ Hermanni de Wartberge, *Chronicon Livoniae, Scriptorum rerum prussicarum*, Leipzig, 1863, B. 2, S. 103.
- ³⁷ Ten pat, p. 105.
- ³⁸ *LTSR AA*, 1977, t. 3, p. 111.

- ³⁹ Ten pat, 1975, t. 2, p. 97—98; G. Zabiela, *Lietuvos medinės pilys*, p. 178, 198.
- ⁴⁰ Hermani de Wartberge, min. veik., p. 103.
- ⁴¹ G. Zabiela, Piliakalnių likimas Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse, *Lituanistica*, 1991, t. 4, p. 28.
- ⁴² Hermani de Wartberge, min. veik., p. 67.
- ⁴³ Die litauischen Wegeberichte, *Scriptores rerum prussicarum*, Leipzig, 1863, B. 2, S. 694, 695.
- ⁴⁴ *Gedimino laiškai*, V., 1966, p. 187.
- ⁴⁵ Hermani de Wartberge, min. veik., p. 105.
- ⁴⁶ Z. Wojtkowiak, Powiat Giedrojcie: (Z zagadnień specyfiki administracyjno-terytorialnej Wielkiego Księstwa Litewskiego przed reformą 1565—1566 roku), *Zapiski historyczne, poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich*, 1978, t. 43, zes. 2, s. 7—24.
- ⁴⁷ M. Strykowski, min. veik., p. 318—320.
- ⁴⁸ A. Tautavičius, Kada susidarė salygos Lietuvoje miestams atsirasti?, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, V., 1977, t. 5, sąs. 4, p. 19—24; *Lietuvių etnogenezė*, V., 1987, p. 183—184, 203—204.
- ⁴⁹ Пашуто В. Т. *Образование Литовского государства*, Москва, 1959, с. 10—11.
- ⁵⁰ Э.С. Годинер, Политическая антропология о происхождении государства, *Этнологическая наука за рубежом: проблемы, поиски, решения*, Москва, 1991, с. 51.
- ⁵¹ Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, V., 1987, t. 2, p. 8.
- ⁵² A. Vanagas, Der litauische Stadtname Deltuva, *Linguistica Baltica*, 1994, vol. 3, p. 61—70; A. Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*, V., 1996, p. 47—63.

Gauta 1996 m. gegužės mėn.

Summary

GINTAUTAS ZABIELA, TOMAS BARANAUSKAS

THE DELTUVA LAND

In the 13th century together with other lands the Deltuva land was mentioned. Historical sources reveal only two dates: 1219 and 1264. Due to the scanty information, its difficult to indicate the boundaries of the Deltuva land. There one further research on some former territories of the Deltuva land, the location of the archaeological monuments dating from the beginning of the second millennium and toponymy was conducted. On the basis of the results, the supposed territory of the Deltuva land (to be historically — Dėviltava) was indicated in the west of the Molėtai region, the south of the Anykščiai region, the east of the Ukmergė region and the north of the Širvintos region. It covered a total area of 2000 sq. km. Deltuva consisted of at least eight districts. Geographically, it was situated in the north-eastern part of the cultural barrow area of the Eastern Lithuania. The Deltuva land ceased to exist at the end of the 13th century.